

Mackmyra ligger mellan Gävle och Sandviken. Avfart från riksväg 80 mot Valbo köpcentrum. Följ skyltning mot Mackmyra och sväng av mot Mackmyra by. Den äldre infarten genom bruksallén upplevs bäst till fots.

Parken och bruksområdet går att besöka året om. Whiskydestilleriet visas efter förbokning.

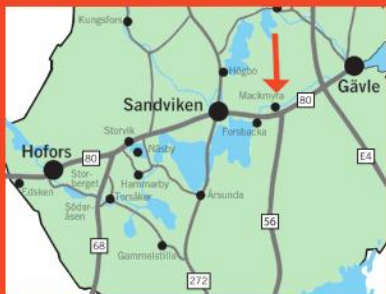
Se www.jarnriket.se för mer information.

Vill du bli medlem i föreningen Bruksparkens vänner eller boka en guidad vandring på bruksområdet?

Kontakta Eva eller Tage Klingberg, tel 026-13 32 80.

Upptäck MACKMYRA BRUK

Framsida: Henggården i Mackmyra bruk. Foto: Johannes Kravitz. Gävle Offnet 0908

I Järnriket Gästrikland samarbetar ett fyrtiotal besöksmål.

Var för sig och tillsammans speglar de järnhanterings utveckling och livet i landskapet under 2000 år.

Järnriket Gästrikland
Länsmuseet Gävleborg
Box 746 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
jarnriket@xlm.se
www.jarnriket.se

Järnriket Gästrikland

Mackmyra bruk

Mackmyras första stångjärnsmedja anlades av bönder någon gång under 1500-talet. I Gästrikland var det vanligt att bönderna ägnade sig åt stångjärnsmedje vid sidan av jordbruket. Det var en lönande bisyssla som gav inkomster i reda pengar. Men produktionen skedde i liten skala och pågick sällan året om.

Råvaran till det eftertraktade stångjärnet kallas tackjärn. För att få eget tackjärn till sin smedja, bygger bönderna 1672 en **masugn** nära det som idag är Valbo köpcentrum. Bara några år senare säljer de både masugn och smedja till assessorn Daniel Tilas från Stockholm.

Nu börjar omvandlingen från en liten bondesmedja till ett riktigt järnbruk. 1756 övertas rörelsen av grosshandlaren Jan Paul Strömbäck från Gävle. Vid sekelskiftet 1800 uppförs herrgården. Fram till dess var bruksägarna bosatta vid masugnen i Valbo, eller i Gävle.

1814 säljs anläggningen till grosshandlaren **Olof Elfbrink**, vars ättlingar äger bruket än i dag. Han bygger ut stångjärnsmedjan och inför **lancshiresmedje**, en ny smidesmetod som hämtats från England. Han anlägger också den engelska parken och uppför kontor, smedsbostäder och ekonomibyggnader.

Vid den här tiden äger bruket en hel produktionskedja: gruva, masugn, stångjärnshammare, spikhammare, skogar för produktion av träkol – samt ett av Sveriges större **rederier** som fraktar stångjärn till bland annat England och USA.

I mitten av 1800-talet ökar konkurrensen mellan järnbruken. Nya storskaliga anläggningar börjar slå ut de mindre bruken. 1855 läggs Valbo masugn ned och 1877 flyttas smidet till närliggande Forsbacka bruk. Mackmyra bruk blir en lantegendom med jord- och skogsbruk.

På senare år har namnet Mackmyra åter börjat klinga välbekant. År 1999 startade **Mackmyra Svensk Whisky AB** produktion av svensk maltwhisky i brukets gamla stångjärnsmedja, kvarn och kraftverksbyggnad. Destilleriet visas regelbundet för besökare.

Bruksherrgården med källare, gästrumsflygel och bryggerhus är skyddade som byggnadsminnen. Detsamma gäller parken, kvarnen och kraftstationsbyggnaden samt parkens kastanjeallé och lusthuspaviljong.

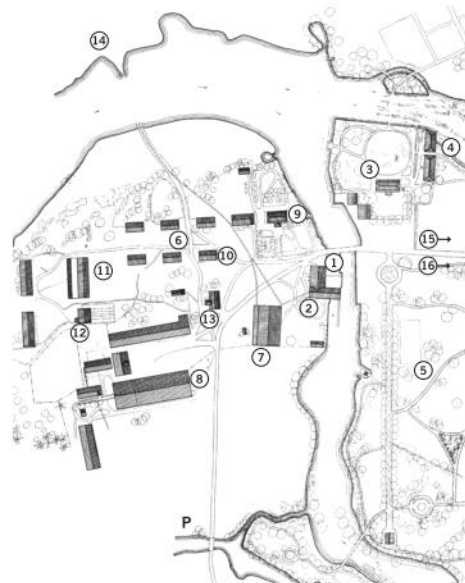
Engelska parken och lusthuset. Foto: Eva Klingberg.

1 Stångjärnsmedjan

Smedjan har anor från 1500-talet. När den nuvarande vitputsade smedjan stod klar 1839 lär den ha varit länets största, och konstruerad för en ny bränslesparande teknik, lancshiresmedje. Initialerna U.E. på norra gaveln står för **Ulrika Elfbrink**, en av Gästriklands många kvinnliga brukspatroner under vars tid nybygget skedde.

Under 1600-, 1700- och 1800-talen hade svenskt stångjärn gott rykte. Från Gävle gick det på export till många länder. **Stångjärn** var en förädlad smidbar produkt som krävde stor yrkesskicklighet vid framställningen. Råvaran var tackjärn, som gick bra att gjuta men innehöll för mycket kol för kunna smidas. I stångjärnsmedjans hård "färskades" järntackorna, de smältes om och bearbetades med vattendrivna hammare för att få ner kolhalten. Smederna formade slutligen järnet till långa **stänger** – därav benämningen stångjärn.

När den nya bessememetoden kom i bruk på 1860-talet blev färskningsproceduren snart utkonkurrerad. Nu gick det att producera smidbart stål direkt av masugnens flytande råjärn. På Mackmyra bruk upphörde stångjärnsmediet 1877. Smedjan är i dag reception för besökare till Mackmyra Svensk Whisky AB.

förstörts under stadsbranden 1869, rustades herrgården upp och byggdes om. Huset fick en putsad utsmyckning och försågs med veranda.

4 Brygghuset och gästrumsflygel

Under 1800-talets första årtionden låg här ett brännvinsbränneri. De nuvarande byggnaderna uppfördes 1838–40. Gästrumsflygelns nedervåning var avsedd för tjänstefolk. Gästrummen låg på övervåningen. Brygghuset intill innehåller en vävstuga och en bagarstuga.

5 Engelska parken och lusthuset

Parken anlades efter engelskt mönster på 1820-talet. En engelsk park ger ett naturligt intryck men är omsorgsfullt planerad med höga lövträd, slingrande stigar och vackra utblickar. Motsatsen är den franska parken med strång symmetri och hårt klippta träd och buskar. I parken står ett lusthus från 1831 i form av ett antikt tempel. Lusthuset går att hyra för t ex dop och vigslar.

För parkens löpande skötsel och omvård svarar den ideella föreningen **Bruksparkens Vänner** tillsammans med Mackmyra Bruk.

6 Smedsbostäderna

Raden med vita envåningshus uppfördes på 1820-talet som bostäder åt brukets smeder.

7 Kvarnmagasinet

På platsen låg tidigare smedjans kolhus. I slutet av 1800-talet ersattes det av ett sädesmagasin för den nybyggda kvarnen. I en silo lagras här numera malt för whiskytillverknigen.

8 Ladugården

1832 uppfördes ett stall för brukets hästar. Det byggdes senare om till ladugård och fick en stor tillbyggnad i formgjutet slaggsten. I dag är ladugården åter stall, men nu för islandshästar.

9 Inspektorsbostaden

Närmast herrgården och smedjan låg fram till 1826 de äldsta smedsbostäderna. De fick då ge plats för en ny bostad för brukets förvaltare. Bostaden fungerade också som brukskontor – "Contoirsbyggningen".

2 Kvarnen och kraftstationen.

När järnhanteringen upphörde 1877 revs en del av smedjan. Istället uppfördes kvarnen, som blev traktens största och modernaste. Säd och mjöl fraktades till och från kvarnen på ett stickspår från den nyanlagda Gävle-Dala järnväg.

Intill kvarnen uppfördes en elektrisk kraftstation 1905. Brukets innevånare var bland de första i trakten som fick elektriskt ljus. Både kvarnen och kraftstationen är ombyggda och används nu för whiskytillverknigen.

3 Herrgården

är en reveterad timmerbyggnad i två våningar med brutet tak. Bygget inleddes 1797 och interiörerna stod klara 1812. Efter det att familjen Eifbrinks stadsgård i Gävle

Kvarnmagasinet. Foto: Johannes Kruski.

10 Snickarboden

Här låg tidigare sadelmakeri, mangelbod och en snickarverkstad.

11 Smedsladugården

Till varje smedsbostad hörde del i fåhus (ladugård), stall och uthus. Ladugården uppfördes 1826 och putsades vit på den sida som är vänd mot herrgården. Baksidan visar den enkla slaggflismurningen. Väster om ladugården byggdes i slutet av 1800-talet ett par bostadslängor för brukets lantarbetare.

12 Svinhuset

Bruket hade även en svinbesättning. Svinhuset är byggt i formgjutet slaggsten. Idag är där traktorgarage.

13 Mejeriet

Jordbruket hade en omfattande mjölkproduktion med egen butik i Gävle. "Mackmyra mjölkmagasin". Före kylskåpens tid krävdes mängder av is för att kyla mjölk. Vid mejeriet låg en stack med isblock, som vintertid sågats ur den isbelagda ån. Isen täcktes med tjocka lager sågspån och höll sig då någorlunda intakt över sommaren. Mejeriet upphörde 1945.

14 Silo för gengasved

Under andra världskriget var bensinen ransonerad. Bilarna fick köras på gengas, som alstrades av ved i särskilda gengasaggregat. Torktornet uppfördes 1942 och är ett av få bevarade i Gästrikland.

Annat sevärt i Mackmyra

15 Gaddaborg

Mackmyra ligger på en ö omfluten av Gavleån. På öns östspets låg på medeltiden Gaddaborg, en befäst gård med en dunkel och sägenomspunnen historia.

I slutet av 1300-talet lär gården ha varit i händerna på **vitaliebröderna**, ett förbund av kapare som behärskade stora delar av Östersjön. Av fästet finns ingenting kvar förutom en jordvall, men med lite fantasi kan man föreställa sig hur det här en gång såg ut. De höga strandbrinkarna i Gavleån skyddade gården från åsidan. Mot landsidan gick en vallgrav tvärs över udden.

För att komma till Gaddaborg tar du en promenad genom bruksallén. Sväng höger ut på den asfalterade Mackmyravägen. Efter något hundratal meter leder en grusväg till vänster rakt över åkarna. Vägen är privat, så undvik bilkörning. På udden högt ovanför Gavleån tar vägen slut – då är du framme.

16 Sulfittfabriken och minnesstenen över Mackmyrastrejken

Någon kilometer från det gamla järnbruket, etableras under 1880-talet Mackmyra sulfittfabrik. Fabriken är sedan länge nedlagd. Nära Mackmyravägens bro över Gavleån påminner ett övergivet industriområde om var den en gång låg.

Några av fabriken **arbetarbostäder** står kvar på andra sidan bron över Gavleån. De röda trälängorna ritades av arkitekten Cyrillus Johansson i början av 1900-talet.

På Trollsvedsvägen strax intill uppmärksammar en minnessten strejken vid sulfittfabriken 1906. **Mackmyrastrejken** blev omtalad över hela landet när fyrtio arbetarfamiljer på Tallåsen vräktes från sina hem av fabriksledningen. Konflikten gällde arbetarnas rätt att få bilda en fackförening.

Mackmyra bruks stångjärnsstämpel.